

УДК 316.35:39

doi: 10.15421/171780

Аналіз життєспроможності вірменської етнічної спільноти як цілісного соціального організму

А. А. Паронікян

Харківській національній університет ім. В.Н. Каразіна, Харків, Україна

У статті автор намагається розкрити специфіку життєспроможності вірменської етнічної спільноти як цілісного соціального організму. До показників життєспроможності етнічних груп відомий дослідник В. Арбеніна відносить декілька факторів, на основі яких автор аналізує вірменську спільноту. Таким чином аналізуються чисельності групи, її питомої ваги в загальній структурі населення держави, особливості освітньої, професійно-кваліфікаційної, галузевої та поселенської структури групи; статус етнічної групи в системі соціальної стратифікації, збереженість культурної самобутності групи, соціальна активність її членів та сформованість групи як сукупного суб'єкта соціального життя. Було встановлено, що протягом останнього сторіччя вірменська етнічна спільнота укріплюється у кількісному відношенні, а її частка серед загальної кількості населення України постійно зростає. Також виявлено, що дана група представлена переважно міським, освіченим населенням, яке задіяне у багатьох важливих сферах суспільства. З'ясована висока частка визнання вірменської мови в якості рідної, а також її загальна розповсюдженість серед етнічної спільноти. Оцінено вплив загальнодержавних та регіональних громадських організацій, що опікуються культурним життям вірмен, а також оцінено рівень соціальної активності їх членів. Автор приходить до висновку, що за розглянутими показниками вірменську етнічну спільноту можна визнати життєспроможним цілісним соціальним організмом зі значними перспективами до подальшого розвитку.

Ключові слова: суспільство; етнічність; соціальна група; етнічна меншина; культура

Analysis of the viability of Armenian ethnic community being an integral social organism

A. A. Paronikyan

V. N. Karazin Kharkov National University, Kharkov, Ukraine

One of the main features of the Armenian community is that throughout their history they have been severely disconnected outside their own country. It has been assumed by the author that this creates certain tendencies in the formation of an ethnic group in the recipient country. However, for conducting global and national research, one should study the viability of an ethnos within a single state.

The viability specifics of the Armenian ethnic community as an integral social organism in Ukraine has been revealed in the article by the author. Well-known researcher V. Arbenina includes several factors to the indicators of ethnic groups viability. On the basis of them, the Armenian community has been analyzed by the author. Such indicators as the size of the group, its specific weight in the general structure of the population of the state, the features of the educational, vocational qualification, industry, and settlement structure of the group; the status of an ethnic group in the system of social stratification, the preservation of the cultural identity of the group, the social activity of its members and the formation of the group as the aggregate subject of social life, have been described in the article. It has been found that during the last century, the Armenian ethnic community is being strengthened in a quantitative way, and its share among the total population of Ukraine is permanently growing. It has also been revealed that this group is represented mainly by the urban, educated population, which is involved in many important spheres of society. The high level of recognition of the Armenian language as a native language has been pointed out, also its general prevalence among the ethnic community has been defined.

The presence of a significant number of national (Armenian Union of Ukraine) and regional (Armenian national city community in Kharkiv) public organizations that care for the cultural life of Armenians, as well as social activity of their members, has been described. High level of social maturity of the Armenian ethnic community and its formation as a cumulative subject of social life has been defined. Therefore, according to these indicators, Armenian ethnic community can be considered as a viable integral social organism with significant prospects for further development.

Keywords: ethnicity; social group; ethnic minority; culture

Цитування даної статті: Паронікян А. А. Аналіз життєспроможності вірменської етнічної спільноти як цілісного соціального організму / А. А. Паронікян // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2017. – Т. 20. – № 6(146). – С. 28-32.

Citation of this article: Paronikyan, A. A., 2017. Analiz zhytteespromozhnosti virmens'koyi etnichnoyi spil'noty yak tsilisnoho sotsial'noho orhanizmu [Analysis of the viability of Armenian ethnic community being an integral social organism]. Scientific and theoretical almanac «Grani» 20; 6(146), 28-32. doi: 10.15421/171780 (in Ukrainian).

Peer-reviewed; approved and placed: 08.05.2017

Анализ жизнеспособности армянской этнической общности как целостного социального организма

А. А. Пароникян

Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина, Харьков, Украина

В статье автор пытается раскрыть специфику жизнеспособности армянской этнической общности как целостного социального организма. К показателям жизнеспособности этнических групп известный исследователь В. Арбенина относит несколько факторов, на основе которых автор анализирует армянскую общественность. Таким образом, анализируются численность группы, ее удельного веса в общей структуре населения государства, особенности образовательной, профессионально-квалификационной, отраслевой и поселенческой структуры группы; статус этнической группы в системе социальной стратификации, сохранность культурной самобытности группы, социальная активность ее членов и сформированность группы как совокупного субъекта социальной жизни. Было установлено, что в течение последнего столетия армянская этническая общность укрепляется в количественном отношении, а ее доля среди общего количества населения Украины перманентно растет. Также выявлено, что данная группа представлена преимущественно городским, образованным населением, которое задействовано во многих важных сферах общества. Выяснена высокая доля признания армянского языка в качестве родного, а также его общая распространенность среди этнической общности. Оценено влияние общегосударственных и региональных общественных организаций, занимающихся культурной жизнью армян, а также оценен уровень социальной активности их членов. Автор приходит к выводу, что по рассмотренным показателям армянскую этническую общность можно признать жизнеспособным целостным социальным организмом со значительными перспективами к дальнейшему развитию.

Ключевые слова: общество; этничность; социальная группа; этническое меньшинство; культура

Постановка проблеми. Вірмени належать до числа тих нечисленних народів, чия історія розвивалася не тільки у власній країні, але й здебільшого за її межами. Вірмени, незалежно від того, в якому регіоні світу вони перебували, продовжували жити як єдина нація, зберігали цілісність національного духу, свою самобутню культуру та моральні основи. В Україні вірменська етнічна спільнота споконвіку має широке розповсюдження, що підтверджує доцільність та актуальність вивчення специфіки показників життєспроможності вірменської етнічної спільноти на вітчизняних теренах.

Аналіз досліджень і публікацій. Етнічні спільноти як цілісний соціальний організм виступають предметом багатьох досліджень у вітчизняній науці, серед яких варто відзначити наукові праці таких авторів як І.В. Бабак, П.І. Гнатенко, І.Ю. Єрохін, В.Б. Євтух, Л.В. Мазур та ін. Натомість проблематика життєспроможності вірменської етнічної спільноти на теренах України відображена слабо. Окремі питання, що стосуються етнологічного аналізу вірменської спільноти, можна знайти у наукових працях В. Коцур та С.Г. Кочаряна. У дослідженнях останнього ґрунтовно розкрита тематика соціального та культурного статусу вірмен у місті Харків. Фактологічні дані стосовно показників життєспроможності вірменської етнічної спільноти представлені в офіційних звітах з перепису населення України, статистичних матеріалах щодо національних та релігійних вірменських громад і статтях, викладених на офіційному сайті Союзу вірмен України.

Мета дослідження. Автор має на меті розкрити специфіку життєспроможності вірменської етнічної спільноти як цілісного соціального організму.

Виклад основного матеріалу. Етнічна меншина є своєрідним різновидом спільноти людей, яка ґрунтується на їхньому соціальному походженні, має спільні мовно-культурні характеристики, психологічні орієнтації та усвідомлення належності до цієї

спільноти [6, с. 27]. Однак при всій важливості соціально-демографічного, соціально-економічного та соціокультурного компонентів людського потенціалу головну роль у забезпеченні життєспроможності суб'єкта, яким є етнічна спільнота, відіграє його діяльнісний потенціал. Діяльнісний потенціал формують активність, енергія, ділові якості суб'єкта, а зовнішніми його проявами є соціальна, політична, підприємницька та інші форми соціально-інновативної діяльності, соціальні настрої та здатність до мобілізації.

На основі дослідження В.Л. Арбениної до показників життєспроможності етнічних груп можна віднести: 1) збільшення або хоча б збереження чисельності групи, її питомої ваги в загальній структурі населення держави як умови відігравати більш-менш помітну роль у соціальній системі, представляти і захищати інтереси етнотрупи; 2) відповідність освітньої, професійно-кваліфікаційної, галузевої, поселенської тощо структури групи тим її особливостям, що характерні для модерного суспільства; 3) більш-менш високий статус етнічної групи в системі соціальної стратифікації; 4) збереженість культурної самобутності групи: її мови, традицій, інших форм національної культури та здатність до подальшого її розвитку; 5) соціальна активність членів групи, спрямована на реалізацію групових та суспільних інтересів; 6) сформованість групи як сукупного суб'єкта соціального життя, її соціальна зрілість [1, с. 134-135]. Ці показники ми застосуємо для визначення життєспроможності вірменської етнічної спільноти на теренах України.

Щодо першого показника, який дозволяє проаналізувати демографічну динаміку чисельності етнічної групи, то за переписами чисельності населення України можна побачити наступну прогресію. За переписом населення 1926 року чисельність вірмен в Україні склала 21 344 чол. (0,07 % від загальної чисельності населення),

1939 року – 34 611 чол. (0,11%), 1959 року – 28 024 чол. (0,07 %), 1970 року – 33 439 (0,07 %), 1979 року – 38 646 чол. (0,08 %), 1989 чол. – 54 200 чол. (0,10 %), 2001 року – 99 894 чол. (0,21 %) [5]. Тобто протягом періоду з 1926 року по 2001 рік численність вірменської спільноти збільшилась як у кількісному значенні на 78 550 чол., так і пропорційно від загальної чисельності населення України (0,07 % у 1926 році та 0,10 % у 2001 році).

За другим показником життєспроможності етнічної спільноти слід відзначити, що за переписом 2001 року найбільша концентрація вірмен в Україні спостерігалась у Донецькій області (15 700, 0,33 % від населення, збільшилась з 1989 року в 2,5 рази), друга за кількістю – у Харківській області – 11 тисяч (збільшилась з 1989 року в 2 рази), третя у Дніпропетровській області [14], а загальна частка міського вірменського населення згідно з даними перепису населення 2001 склала 79 145 чол. (79,2 % від загальної кількості вірменів) на противагу даним 1989 року – 46 856 чол. (86,5 %) та 1970 року – 31 101 (93 %) [17]. Звідси можна відзначити прихильність вірменської етнічної спільноти до проживання у великих містах, що обумовлює високу соціальну та професійну активність вірмен. Однак при цьому слід помітити зменшення на 14 % частки вірмен, які проживають у містах, що говорить про незначне витіснення цієї вірменської етнічної спільноти з міського громадського життя.

З точки зору освітньої, професійно-кваліфікаційної та галузевої структури, то її аналіз здійснимо на прикладі харківської вірменської етнічної спільноти. Варто відзначити, що представники харківської вірменської громади відігравали та відіграють значну роль у суспільно-політичному, економічному та культурному житті міста. Різні почесні звання й нагороди свідчать про визнання їхніх досягнень як на суспільному, так і на державному рівні. С.Г. Кочарян вказує, що харківські вірмени неодноразово ставали лауреатами регіонального рейтингу «Харків'янин року», а шість з них стали лауреатами рейтингу «Харків'янин сторіччя» [10, с. 113].

Широко представлені вірмени в освітній та науковій сферах. Серед харківських вірмен було 14 докторів та 8 кандидатів наук, 17 з яких отримали вчене звання професора. Варто відзначити таких провідних науковців Харкова останніх десятиліть як В.О. Барактян, М.А. Георгіянц, А.В. Дабагян, П.П. Петросян, О.П. Мчедлов-Петросян, Е.Л. Лортікян, Ю.Л. Геворкян, С.М. Епоян, В.М. Варганян, А. Гаспарян. Вони проводили дослідження у технічних, медичних, психологічних, економічних, фізико-математичних та інших науках [9, с. 175]. Також у Харкові працювали наступні видатні науковці свого часу такі як вчені-хіміки Л.М. Андреасов та І.С. Телетов, біолог В.Г. Шахбазов (автор понад 40 винаходів і патентів), психотерапевти О.С. Кочарян та Г.С. Кочарян [10, с. 125], лікарі А.К. Флорікян, І.М. Антонян, М.А. Георгіянц, Р.В. Марабян, К.Е. Оганесян, С.О. Петросян, діячі мистецтва Г.А. Абаджян, М.А. Аветісянц, Е. Ананян, А.А. Асатурян, А.С. Барсегян, Р.Д. Григорян, А.М. Калоян, Е.Г. Мнацакянц, Г.Г. Сетян, В.А.

Чувараян та багато інших [3]. Як бачимо на прикладі вірменської етнічної спільноти Харкова, вірмени в українських містах відіграють провідну роль у найбільш відповідальних професійних сферах, якими є освіта, наука, охорона здоров'я та мистецтво, що підтверджує серйозний потенціал цієї спільноти у модерних перетвореннях та високий статус етнічної групи у системі соціальної стратифікації.

Важливим показником життєспроможності етнічної спільноти є збереження нею мови, традицій, інших форм національної культури. У сенсі застосування цього показника відносно вірменської етнічної спільноти варто відзначити, що, відповідно до перепису населення 1970 року, вірменську мову назвали рідною 38,4 % вірменів, 1989 року – 49 %, 2001 року – 50,4 %. При цьому за переписом 1970 року вказали на вільне володіння вірменською мовою 54,2 %, а 2001 року – 64,6 % [13]. Означене позиціонує динаміку збільшення вірменомовних представників вірменської етнічної спільноти та демонструє її здатність до подальшого розвитку.

Крім того, традиції будь-якої етнічної спільноти закріплюються та передаються національною релігією та відповідною церквою. Передусім, вірмени є православними християнами, а основною церквою вірмен є Вірменська апостольська церква. Згідно із звітом про мережу церков і релігійних організацій в Україні, який проводився Релігійно-інформаційною службою України, станом на 01 січня 2017 року кількість зареєстрованих та діючих релігійних громад Вірменської апостольської церкви склала 25 громад [7], тоді як, наприклад, у 2001 році налічувалось 15 таких громад [16]. Громади Вірменської апостольської церкви розгалужені по всій території України досить рівномірно, а їх найбільша кількість зареєстрована та функціонує у Хмельницькій (3), Львівській (2), Одеській (2), Полтавській (2) та Херсонській (2) областях. Крім численної православної, в Україні діє невелика вірменська католицька громада (2 зареєстровані та діючі громади) [7]. Як бачимо, разом із мовним піднесенням, національна релігія вірмен невинно розвивається на теренах України. Постійно створюються нові громади Вірменської апостольської церкви, що, насамперед, свідчить про націленість вірмен на передачу соціально-культурного досвіду наступним поколінням.

Етнічна вірменська спільнота також відповідає такому показнику життєспроможності, як соціальна активність членів групи, спрямована на реалізацію групових та суспільних інтересів. Тут варто відзначити постійну участь вірмен у суспільному житті як самої етнічної спільноти, так і вплив її членів на ситуацію в Україні. Так, 1 березня 2017 року у Києві, у приміщенні Корпусу Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, відбулося врочисте відкриття унікальної виставки «Вірменська книга в Україні: 400-літня історія». Вперше широкій громадськості були представлені унікальні документи, що ілюструють дружні зв'язки вірменського та українського народів [4]. Такі акції свідчать про зацікавленість вірмен у співпраці з українською громадськістю для реалізації загальних та національних інтересів.

Також, окрім традиційної сфери вираження інтересів етнічної спільноти, вірмени активно беруть участь у перетвореннях, які відбуваються в Україні останніми роками. Так, представники вірменської етнічної спільноти проявили себе протягом Революції Гідності, а два вірмени - С.Г. Нігоян та Г.В. Арутюнян героїчно загинули під час цих подій та посмертно удостоєні нагород за проявлений патріотизм і громадську мужність. Як бачимо, вірмени сприймають Україну, як свою другу Батьківщину та навіть готові віддати життя за її незалежність. Означене відношення представників вірменської етнічної спільноти до долі України та активна участь у реалізації акцій громадянського суспільства демонструють тісний зв'язок вірмен із Україною.

Про сформованість вірменської етнічної спільноти та її соціальну зрілість свідчать наступні факти. На 22 лютого 1991 року в Україні діяли 87 національно-культурних товариств, серед них 5 вірменських [12, с. 488]. У 1991 році практично одразу після отримання Україною незалежності був відкритий Вірменський культурний центр (ВКЦ) під головуванням відомої поетеси А. Саркісян, членами ВКЦ були творчі люди: поети, композитори та співаки. При ВКЦ працювали недільна школа, молодіжна музична студія, бібліотека, збиралися експонати для музею, відзначалися всі вірменські національні свята, пам'ятні дати [18, с. 4]. У 1999 році була утворена Харківська обласна громадська організація «Вірменська національна громада» (ВНГ) під головуванням С.Г. Хандаміряна. Із 2001 року в Харкові видається газета «Канч» («Заклик») та створена вірменська недільна школа (у СШ № 110), де можна вивчати історію Вірменії, вірменську мову й літературу, історію вірменської музики, релігію. 23 грудня 2006 року у Харкові була створена міська вірменська громада, метою організації якої став захист соціальних і культурних інтересів вірменів, які проживають у місті. Очолив громаду С. Саакян, а заступником голови вибраний відомий у Харкові підприємець О. Давтян [8, с. 395]. У березні 2012 року було ухвалено рішення про створення Харківської обласної громадської організації «Вірменська національна міська громада».

З 2011 року по всій Україні діє громадська організація «Союз вірмен України». Діяльність Союзу і вірмен України включає культурну, спортивну та просвітницьку сферу. Під егідою Союзу вірмен України проводяться круглі столи й конференції, виїзні за-

сідання та фестивалі, відкриваються і працюють недільні школи, регулярно організуються дитячі та юнацькі табори. Велика увага у діяльності організації приділяється реалізації програм зі збереження мови та культурних традицій. У Союзі вірмен України розроблена програма із вивчення вірменської мови у навчальних закладах, відкриваються вірменські класи та недільні школи. Союз приділяє увагу ініціативам, спрямованим на поліпшення якості життя вірмен в Україні і допомоги соціально незахищеним членам громади [15]. У 2016 році на основі Союзу вірмен України була створена Громадянська платформа «Вірмени України», котра має сприяти українсько-вірменському гуманітарному співробітництву [2].

Висновки. Вивчення вірменської етнічної спільноти на основі показників життєспроможності етнічних груп дає можливість зробити наступне узагальнення.

По-перше, протягом останнього сторіччя вірменська етнічна спільнота укріплюється в кількісному відношенні, а її частка серед загальної кількості населення України перманентно зростає. По-друге, вірменська етнічна спільнота в Україні представлена переважно міським, освіченим населенням, яке задіяне у таких професійних провідних сферах українського суспільства, як охорона здоров'я, освіта, наука, культура та мистецтво, підприємницька діяльність, що говорить про її відповідність модерному вектору розвитку та високому рангу у соціальній стратифікації вітчизняного соціуму. По-третє, висока частка визнання вірменської мови в якості рідної, а також її загальна розповсюдженість серед етнічної спільноти, разом із відродженням традиційних релігійних вірменських громад підтверджує здатність національної вірменської культури до подальшого розвитку. По-четверте, наявність значної кількості загальнодержавних (Союз вірмен України) та регіональних (Вірменська національна міська громада у місті Харків) громадських організацій, що опікуються культурним життям вірмен, а також соціальна активність їх членів доводить високий рівень соціальної зрілості вірменської етнічної спільноти та її сформованість як сукупного суб'єкта соціального життя. Таким чином, за розглянутими показниками вірменську етнічну спільноту можна визнати життєспроможним цілісним соціальним організмом зі значними перспективами до подальшого розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ:

1. Арбеніна В.Л. Етносоціологія: Навчальний посібник / В.Л. Арбеніна. – Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2009. – 309 с.
2. Армяне Украины существенно активизировались [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sau.net.ua/content/oleg-smirnov-armyane-ukrainy-sushchestvenno-aktivizirovalis>
3. Армянская элита Харькова. Интернет – энциклопедия / автор-составитель Кочарян С.Г. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://surkoch.com/elita.html>
4. Гайк Аванесян: где бы армяне ни жили, оставляют свой след в творчестве [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sau.net.ua/content/gayk-avanesyan-gde-armyane-ni-zhili-ostavlyayut-svoy-sled-v-tvorchestve>
5. Динаміка чисельності вірмен на території України за переписами [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://demoscope.ru/weekly/pril.php>
6. Свтух В.Б. Етнополітика в Україні: правничий та культурологічний аспекти / В.Б. Свтух. – К.: Фенікс, 1997. – 214 с.
7. Звіт про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 01.01.2017 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<https://risu.org.ua/ua/index/resourses/statistics/ukr2017/67269/>

8. Кочарян С. Армянская община Харькова (история и современность) / С. Кочарян // Харьков – багатонаціональний: Збірник наукових праць. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. – С. 69-80.
9. Кочарян С. Вірменська наукова інтелігенція міста Харкова (друга половина ХХ ст. – поч. ХХІ ст.) / С. Кочарян // Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 63-ї Міжнародної конференції молодих вчених. – Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2010. – С. 174-175.
10. Кочарян С.Г. Армянская община Харькова (1863-2010 гг.) / С. Г. Кочарян. – Х.: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2013. – 244 с.
11. Кочарян С.Г. Вірмени – викладачі Харківського університету в ХХ – на початку ХХІ ст. / С. Кочарян // Історичні студії Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2015. – Вип. 13-14. – С. 123-127.
12. Національні відносини в Україні у ХХ ст. Збірник документів і матеріалів. – К.: Наукова думка, 1994. – 559 с.
13. Рідна мова вірмен України за результатами переписів населення [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://database.ukrcensus.gov.ua> (Дата звернення 20.06.2017)
14. Розміщення вірмен в Україні по регіонах відповідно по перепису населення України 2001 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pop-stat.mashke.org/ukraine-ethnic2001.htm>
15. Союз армян Украины [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sau.net.ua>
16. Статистичні дані Державного комітету у справах релігій станом на 01.01.2001 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://risu.org.ua/ua/index/resourses/statistics/Ukr2001>
17. Урбанізація серед вірменів України за даними переписів населення [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population_nationality_popul1/
18. Хорунжая Т. Национально-культурное общество Украина - Армения / Т. Хорунжая // Панорама. – 1997. – № 41. – С. 4.

REFERENCES:

1. Arbyenina, V.L., 2009. Etnosotsiologiya: Navchal'nyy Posibnyk [Ethnic Sociology: A Manual]. Kharkivs'kyy Natsional'nyy Universytet Imeni V.N. Karazina. Kharkiv, 309 (in Ukrainian).
2. Armjane Ukrainy Sushhestvenno Aktivizirovalis' [Armenians of Ukraine have become significantly more active]. Access mode: <http://Sau.Net.Ua/Content/Oleg-Smirnov-Armyane-Ukrainy-Sushchestvenno-Aktivizirovalis>
3. Kocharjan, S.G. Armjanskaja Jelita Har'kova [Armenian elite of Kharkov]. Access mode: <http://Surkoch.Com/Elita.Html>
4. Gayk Avanesjan. Gde By Armjane Ni Zhili, Ostavljajut Svoj Sled V Tvorchestve [Wherever Armenians live, leave their mark in the work]. Access mode: <http://Sau.Net.Ua/Content/Gayk-Avanesyan-Gde-Armyane-Ni-Zhili-Ostavlyajut-Svoj-Sled-V-Tvorchestve>
5. Dynamika Chysel'nosti Virmen Na Terytoriyi Ukrayiny Za Perepysamy [Dynamics of the number of Armenians in the territory of Ukraine by censuses]. Access mode: <http://Demoscope.Ru/Weekly/Pril.Php>
6. Yevtukh, V.B., 2014. Etnopolityka V Ukrayini: Pravnychyj Ta Kul'torolohichnyy Aspekty [Ethnopolitics in Ukraine: the legal and culturological aspects] Feniks. Kiev, 214 (in Ukrainian).
7. Zvit Pro Merezhu Tserkov I Relihiynykh Orhanizatsiy V Ukrayini Stanom Na 01.01.2017 R. [Report on the Network of Churches and Religious Organizations in Ukraine as of 01.01.2017]. Access mode: <https://Risu.Org.Ua/Ua/Index/Resourses/Statistics/Ukr2017/67269/>
8. Kocharyan, S., 2007. Armjanskaja Obshhina Har'kova (Istoriya I Sovremennost') [Armenian community of Kharkov (history and modernity)]. Hnu Im. V. N. Karazina. Kharkiv, 69-80 (in Russian).
9. Kocharyan, S., 2010. Virmens'ka Naukova Intelihentsiya Mista Kharkova [Armenian scientific intelligentsia of the city of Kharkiv (second half of the 20th century - the beginning of the 21st century)]. Khnu Im. V. N. Karazina. Kharkiv, 174-175 (in Ukrainian).
10. Kocharyan, S.G., 2013. Armjanskaja Obshhina Har'kova (1863-2010 Gg.) [Armenian community of Kharkov (1863-2010)]. Hnu Imeni V. N. Karazina. Kharkiv, 244 (in Russian)
11. Kocharyan, S.H., 2015. Virmeny – Vykladachi Kharkivs'koho Universytetu V Khkh – Na Pochatku Khkhi St. [Armenians are teachers of Kharkiv University in the twentieth century - at the beginning of the twenty-first century.]. Istorychni Studiyi Skhidnoyevropeys'koho Natsional'noho Universytetu Imeni Lesi Ukrayiny, 123-127 (in Ukrainian)
12. Natsional'ni Vidnosyny V Ukrayini U Khkh St. Zbirnyk Dokumentiv I Materialiv, 1994. [National relations in Ukraine in the twentieth century. Collection of documents and materials]. Naukova Dumka, 559 (in Ukrainian)
13. Ridna Mova Virmen Ukrayiny Za Rezul'tatamy Perepysiv Naseleण्या [The native language of the Armenians of Ukraine according to the results of population censuses]. Access mode: <http://Database.Ukrceensus.Gov.Ua> (in Ukrainian)
14. Rozmishchennya Virmen V Ukrayini Po Rehionam Vidpovidno Po Perepysu Naseleण्या Ukrayiny 2001 Roku [Placement of Armenians in Ukraine by region according to the 2001 census of the population of Ukraine]. Access mode: <http://Pop-Stat.Mashke.Org/Ukraine-Ethnic2001.Htm> (in Ukrainian)
15. Sojuz Armjan Ukrainy [Union of Armenians of Ukraine]. Access mode: <http://Sau.Net.Ua>
16. Statystychni Dani Derzhavnoho Komitetu U Spravakh Relihiy Stanom Na 01.01.2001 R. [Statistical data of the State Committee for Religious Affairs as of 01.01.2001] Access mode: <https://Risu.Org.Ua/Ua/Index/Resourses/Statistics/Ukr2001> (in Ukrainian)
17. Urbanizatsiya Sered Virmeniv Ukrayiny Za Danymy Perepysiv Naseleण्या [Urbanization among Armenians of Ukraine according to population census data]. Access mode: http://2001.Ukrceensus.Gov.Ua/Results/Nationality_Population_Nationality_Popul1/
18. Horunzhaja, T., 1997. Nacional'no-Kul'turnoe Obshhestvo Ukraina – Armenija [National and Cultural Society Ukraine - Armenia]. Panorama, 4 (in Russian)

Паронікян Анжела Арменівна – аспірант
Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна
Адреса: 61022, Харків, площа Свободи, 4
E-mail: ang150393@gmail.com

Paronikian Angela A. – postgraduate
V.N. Karazin Kharkiv National University
Address: 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine
E-mail: ang150393@gmail.com